

Rosa M. d'Alent

I COL·LOQUI D'ARQUEOLOGIA ROMANA

**EL VI
A L'ANTIGVITAT
ECONOMIA
PRODVCCIÓ I
COMERÇ AL
MEDITERRANI
OCCIDENTAL**

ACTES

**MUSEU DE BADALONA
MONOGRAFIES BADALONINES NÚM. 9
1987**

© MUSEU DE BADALONA

Coberta:

Antoni Benages / Joan Mayné

Maqueta i coordinació de l'edició:

Joan Mayné

Preparació, transcripció i revisió de textos:

Montserrat Comas
Núria Flos
Margarida García
Pepita Padrós
Maria José Pena
Laura Pena

Correcció de textos en català:

Margarida Abras

Revisió i adaptació de dibuixos:

Albert Cartagena
Antoni Fonollà

Muntatge:

Tomàs Martínez
Assumpta Pujol

Fotocomposició:

Marquès, S.A.

Fotolits:

Publítecsa

Imprimeix:

A. Gómez

Primera edició: març 1987

ISBN: 84-505-5914-6

Dipòsit Legal: B. 27.310-1987

ELS DIPÒSITS D'ÀMFORES DE VI I D'OLI EN ELS ÀMBITS BASILICALS CRISTIANS

Pere de Palol

La convocatòria del Simposi de Badalona fa, ja, un programa d'intencions o propòsits per a l'estudi del vi a l'antiguitat, des dels seus orígens, producció i economia. És evident que l'aspecte de consum va inclòs en el d'economia i difusió, tots els dies anteriors hem vist múltiples aspectes de producció i difusió geogràfica-amforal. El fet concret econòmic de quantitat-qualitat de producció vinària i de mercat ha quedat bon xic marginat pels estudis estrictament ceramològics que han copsat l'atenció de la major part de les comunicacions i —en el fons— han estat a la base fins i tot de ponències de densitat històrica com les dels professors Tchernia i Keay o dels mateixos programes del Sr. Pascual.

Potser apartant-me de l'estricta horitzó del Simposi, presentò, només, unes observacions d'ús-consum i/o de finalitat d'un dipòsit d'àmfores —probablement vinàries o d'oli— que, en un conjunt ceràmic coherent, constitueixen tot l'utilatge d'un celler en l'àmbit basilical del conjunt baix-romà, d'època vàndala o bizantina, del jaciment anomenat «Es Cap des Port» o «Ses Salines», al fons del port de Fornells, a la costa nord de l'illa de Menorca.¹

Les excavacions que hi portem a terme des de 1978 ens han descobert un àmbit rectangular, de la mateixa amplada que la basílica, i posat concretament als seus peus. En un moment pensàrem que podria ésser un pòrtic del temple, no té, però, cap mena de comunicació amb ell. No hi ha porta d'entrada, pels peus, a la basílica i —per contra— s'hi entra pel costat del migdia i a la meitat de la seva estructura. (fig. 1, n. 20)

L'estudi i excavació dels sectors del migdia del temple ens donen l'estructura concreta d'entrada al conjunt religiós i la seva relació amb les construccions profanes del poblat que són veïnes del temple.²

L'excavació de 1985 explica aquesta entrada des d'una mena de plaça o vestíbul enllosat que ens dona pas al conjunt religiós. Però aquest conjunt té un grup de cambres —dins de les estructures d'ús religiós— que no constitueixen d'una manera estricta elements litúrgics eucarístics; és a dir que no forma part de l'estricta àmbit de la litúrgia però ho és del conjunt religiós.

1. PALOL, P., de, «La Basílica des Cap des Port, de Fornells. Menorca», *II Reunió d'Arqueologia Paleocristiana Hispànica*, Montserrat, 1978 (Barcelona, 1982), pp. 253 i ss., figs. 2, 3 i 8.

2. *Ibid.*, fig. 3. Observis el pas d'entrada al vestíbul a partir de la porta de l'àmbit 28 per a passar al celler (20) des del corredor —potser una antiga nau lateral, n. 22—; mentre l'entrada al temple —zona litúrgica— ve assenyalada per la porta feta en el mur del sud de la nau major.

Hi ha dues portes d'entrada en aquests àmbits. Una primera des del pati o vestíbul d'ingrés —excavat aquest any de 1985—, aquesta porta té, a cada costat, dues tombes³ probablement sota un arcosoli. Després d'aquesta primera porta s'arriba a una nau —potser una antiga nau lateral del temple— que al fons de ponent té una porta de comunicació amb aquest suposat vestíbul o, millor, celler i, en el mur sud del temple hi ha l'altra porta que dona directament a la nau eucarística.

Aquesta ubicació és, per tant, interessant per intentar explicar-ne la funció i la de les àmfores que s'hi varen trobar. Per un costat, constitueix part clarament integrant del conjunt religiós —és a dir, no del profà del poblat— i, d'altra banda, no està en relació amb el nucli litúrgic del mateix. Un altre fet molt important és el tipus de material ceràmic que hi trobem. L'àmbit que anomenem celler està dividit transversalment en 3 parts separades per pilastres de secció quadrada i arcs de mig punt. L'excavació fou ben clara en aquest sentit, les pilastres s'han conservat fins a alçades regulars de 1,52-1,80 m i fins i tot, en algun cas, amb el salmer a sobre per suportar la primera dovella de 2 arcs —a dreta i esquerra de la pilastra—. També trobarem, caigudes, totes les dovelles que ens permeten refer les arcuacions al seu estat d'origen.

I, a l'interior del celler —a prop de les pilastres o en els angles de les estructures— àmfores⁴ i altres atuells de ceràmica comuna de mesures sensiblement més petites que les àmfores però amb la possibilitat d'establir —entre aquests vasos— una relació de cabuda; ja que sembla que es porten per sèries de cabudes regulars de 1/3 a 2/3 -unitat. A la vegada hi ha embuts per vessar el líquid de les àmfores als altres atuells i una peça ceràmica gairebé cilíndrica —la de cabuda menor— que podria ésser una mesura d'unitat; desgraciadament, però, no les tenim completes per mesurar la seva cabuda.

Les àmfores —que hem pogut restaurar en una petita part— corresponen als tipus que Tchernia i Zevi⁵ anomenen «gran africà», la procedència

de les quals està localitzada —des de les seves marques— sobretot a *Leptis Minor* i *Hadrumetum*,⁶ a la província romana de la Bizacena. No cal, ara i aquí, tornar sobre la tipologia d'aquest tipus que darrerament Keay anomena tipus LVI i LVII,⁷ datant la seva utilització des de la segona meitat del segle V en endavant. Els tipus LVI i LVII no estan gens lluny de l'Almagro 52 o Beltrán 53 i ara, també, del Keay LV; tots d'origen africà que aquest darrer autor creu no arribats a Hispània abans de les acaballes del segle V, rectificat un segle III proposat per Almagro i seguit per Beltrán. (figs. 2 i 3)

Són interessants també els peus FC/78/18 i 19 (fig. 4) que repeteixen el tipus LXI de Keay (Beltrán 60), probablement també del segle V segons aquest autor si bé nosaltres els datarem en el segle VI a Santa Maria de Terrassa però deixats d'importar cap a mitjan segle VI. El moment d'utilització a Fornells pot ser, però, més tardà. El tipus de peu de les peces citades —FC/78/18 i 19— també correspon al LXII de Keay, de cronologia sensiblement semblant a l'anterior.

Potser el fet més interessant és que —si bé en origen foren peces d'envàs per a transport— es converteixen en elements d'emmagatzematge útils fins a cronologies ben avançades ja que, malgrat que el tipus es dati —en el seu millor moment— a la segona meitat del segle V, a Fornells s'usen fins a la destrucció del conjunt, probablement no abans del segle VII.

El tipus de contingut es fa difícil de definir amb claredat. Tchernia, arran de les àmfores de Tunis del segle III, pensà en l'oli de la Bizacena que va substituir —fins i tot a la costa del llevant de la Tarraconense i la Narbonense— el mercat d'oli de la Bètica, documentat fins a la crisi del segle III.⁸ A nosaltres ja no ens sembla tan clar, atès que en els derelictes de Cabrera 1 i 5, al costat sud de l'illa de Mallorca, es troben

3. Ibid., àmbit 28 de la fig. 3, A i B.

4. Ibid., figs. 22-27.

5. ZEVI, F.,-TCHERNIA, A., «Amphores de Byzacène au Bas-Empire», *Études des Antiquités africaines*, 3, 1969, p. 173 i ss.

6. NICOLAS, J. DE, «Epigrafía anforaria en Menorca», *Revista de Menorca*, 1er. semestre 1979 (sep. ed. apart. Ateneo Científico, Literario y Artístico de Mahón —Centro de investigaciones submarinas de Menorca, Mahón, 1980, p. 54 i ss.)

7. KEAY, S. J., *Late roman amphorae in the western mediterranean. A typology and economic study: the catalan evidence*, BAR International, series 196 (I-II), Oxford, 1984.

8. ZEVI, F.,-TCHERNIA, A., art. cit., p. 214.

abundants restes d'espines de peix, per tant comerç de *garum* evident.⁹

Hem de pensar —pel que sabem fins ara— que l'illa de Menorca no produeix ni vi ni oli; ben al contrari, cal valorar les seves salines, el mateix que l'illa d'Eivissa. El lloc d'Es Cap des Port encara s'anomena avui Ses Salines i hi perdura una explotació de sal atès el minso nivell de l'aigua del mar en aquest fons de port.

L'activitat comercial a Menorca en època del floriment d'Es Cap des Port queda palesa en altres indrets de l'illa; principalment a l'establiment de Sanitja amb un port natural —també a la costa nord de l'illa— que, fins ara, ha donat àmfores totalment iguals i altres vasos com els tipus del celler de Fornells.

La procedència de la Mediterrània central —Illes i Àfrica— i oriental de moltíssims productes que tenim a les Illes es fa més evident encara si analitzem el derelictes del Cap de Favaritx¹⁰ amb la càrrega de metall d'un mercader que mentre portava peces foses a Egipte, Síria i Palestina¹¹ comprava les amortitzades en el seu ús i les fonia per portar metall als centres d'orient, quan allí escassejava el coure, i, sobretot, l'estany. Identificarem el mateix fenomen, ja fa temps, en un altre dipòsit de la costa de la Tarraconense, Sant Antoni de Calonge, Baix Empordà,¹² amb balances, peces d'amortització d'època constantiniana, importacions com els gerrets litúrgics coptes i un bon lot de pans de fundició. Tampoc cal oblidar que entre els graffiti escrits sobre la pintura de les parets del

baptisteri d'Es Cap des Port hi ha rètols escrits en grec.

En la mateixa direcció van els altres objectes i atuells que acompanyen el conjunt de Fornells. Són vasos ovoides de boca tancada, algunes vegades amb coll i boca estrets i dues nanses (figs. 5 a 10) i altres amb boca oberta (fig. 11); un altre tipus amb vessador lateral, embuts, etc. (fig. 12) De pastes més groguenques i fines, són idèntics —en tipus i pastes— a peces trobades recentment a les primeres campanyes d'excavacions de Sanitja,¹³ també amb decoració de faixes ondulades de fines ratlles paral·leles fetes amb una fina pinta.

De moment no tenim paral·lels clars per a aquests tipus ceràmics però no estan gens allunyats de peces semblants a Síria i Palestina, sobretot els tipus anomenats de Síria.¹⁴ Per ara, però, tota precisió tipològica —que impliqui uns probables orígens— se'ns escapa del tot.

El món d'aquestes ceràmiques, que a Fornells es daten des de finals del segle V o VI fins a la destrucció del conjunt abans de l'ocupació musulmana de l'illa, és apassionant pel millor coneixement de la seva funcionalitat, difusió i valor socio-econòmic.

UNA INTERPRETACIÓ D'ÚS DEL DIPÒSIT

En realitat podem proposar tres funcions diferents per al dipòsit:

1. La més senzilla i clara, sense cap mena de problema d'interpretació. Es tractaria d'un celler del temple, magatzem per als clergues, fins i tot per al vi o l'oli de la litúrgia baptismal.

13. Excavaciones realizadas per RITA, C., i LATORRE, J.I., a qui agraïm les notícies i dibuixos facilitats. Una extensa notícia a *Les Illes Balears en temps cristians fins als àrabs*, Maó, 1984 (en premsa).

14. La peça FC/78/20 recorda l'àmfora tipus LIII A i B de Keay que es classifica com d'origen oriental per la seva difusió a Lesbos, Xipre, Eubea i nord de Síria, sobretot a la regió d'Antioquia, i que es data en els segles IV-V. Però aquests vasos amfòrics —més que àmfores— són molt típics, fins ara, dels jaciments menorquins estudiats, a Fornells i Sanitja (v. KEAY, S., ob. cit., p. 268 i ss).

9. GUERRERO, V.M.,-COLLS, D., «Exploraciones arqueológicas submarinas en la bocana del puerto de Cabrera (Balears), *Trabajos del Museo de Mallorca*. 34, p. 1 i ss.

10. FERNANDEZ-MIRANDA, M., RODERO, A., «El yacimiento submarino de Favaritx (Menorca, España)». *VI Congreso Internacional de Arqueología Submarina*, Cartagena, 1982 (Madrid, 1985), pp. 175 i ss.

11. A més de peces de metall tenim documentats, a l'extrem occidental de la Mediterrània, tipus d'àmfores originàries de la costa del llevant, cfr. S.J. KEAY, ob. cit.

12. PALOL, P. DE, «El depósito de bronzes hallado en el Collet de Sant Antoni de Calonge que se conservan en el Museo Arqueológico de Gerona», *Memoria de los Museos Arqueológicos Provinciales*, 1948, pp. 66 i ss.; Id., «Cronología de los bronzes de El Collet de Sant Antoni de Calonge (Gerona)», *PSANA*, II, 1953, pp. 39 i ss.

eucarística o ritual funerari. És possible que sigui la interpretació més genuïna i clara i, també, l'autèntica.

2. No resistim, però, donar-ne dues altres. Una segona, suggerida, després de la presentació d'aquesta ponència al Simposi, pel Sr. Tarrats del Museu de Tarragona, que voldria que fos un dipòsit per recollir els delmes dels fidels de l'església pagats en oli o en vi. Per això hi hauria les diferents mesures i les grans àmfores de dipòsit final. És evident que la proposta és suggestiva però cal pensar com —i des de quan— es paguen delmes a l'Església a la manera medieval o, fins i tot, encara moderna en pobles d'economia tancada de base agrària o ramadera.¹⁵ La veritat és que, per a nosaltres, hi ha un gran obstacle que és la falta de producció —a l'illa— d'oli o de vi per a poder-ne pagar, per als seus serveis, a l'església com a delme. Si bé podríem pensar que la característica primordial del comerç marítim —no vi solament— del poblat podria, en certa mesura, propiciar-ho.

3. Però una millor i més clara possibilitat ens dona un procés en investigar les donacions eclesiàstiques als habitants indigents o pobres. En tenim testimoniatge des de temps antics imperials fins a l'edat Mitjana més avançada, no cal oblidar els treballs —entre d'altres— importants de Ch. Pietri¹⁶ o de M. Rouche.¹⁷ També hem vist aquesta preocupació en els esquemes temàtics dels conjunts episcopals que hom tractarà en el proper Congrés Internacional d'Arqueologia Cristiana a Lió l'octubre de l'any vinent.

No pretenc aquí entrar en l'estudi —d'altra banda ben conegut— del valor i del significat de

l'almoïna cristiana des del segle V i durant tota l'època medieval, bàsicament fins al segle XV; tan sols voldria poder-hi aportar un document arqueològic concret.

Ja Marrou¹⁸ assenyala que en els temps d'intranquil·litat durant el Baix Imperi, des del segle IV, el cristianisme —i l'Església— introdueix noves preocupacions a la societat, sobretot la noció de caritat en el sentit social del terme. És evident, però, que el fet té una llarguíssima tradició imperial i que cal lligar amb la distribució i la institució de l'*annona*, com també assenyala L. Ruggini¹⁹ per a Itàlia.

El valor que el fet de protecció a l'indigent (de la manera que sigui, ja des d'un punt de vista de disposicions legals o bé de donacions materials i concretes en espècies) va adquirint en la mentalitat cristiana antiga, ve palès en l'aparició d'una llarga i rica literatura. El pobre és un personatge important en la literatura cristiana, sobretot a l'occident.

Cartes, sermons i poemes el fan protagonista o motiu literari que traspua l'interès de la societat i —moltes vegades només— la posició «cristiana» de l'església. Hi és viu a Ambrós de Milà, Paulí de Nola, Cromaci d'Aquileia, Màxim de Torí,²⁰ d'entre els més anomenats dins els segles IV i V.

Pietri, a qui segueixo en aquesta introducció, assenyala ja l'origen evangèlic del tractament²¹ quan reproduïx els paràgrafs XXV, 32 del primer evangeli: «He tingut fam i m'heu donat menjar; he tingut set i m'heu donat beure; he estat foraster i m'heu acollit, despullat m'heu vestit, malalt m'heu visitat, a la presó heu vingut cap a mi».

Amb aquest punt de partida els escriptors cristians modifiquen el sentit imperial de l'atenció als pobres, convertint-lo d'un element de filantropia imperial en una autèntica obra de justícia social, un *opus justitiae* com es veu en

15. V., però, les consideracions que fa KING, P.D., sobre els delmes en època visigòtica a *Law and Society in the Visigothic Kingdom*, Cambridge, 1972 (trad. cast. 1981, p. 236 i ss).

16. PIETRI, CH., «Les pauvres et la pauvreté dans l'Italie de l'Empire Chrétien (IV siècle)», *Miscellanea Historiae Ecclesiasticae*, VI, Congrès de Varsovie, 1978. Section I: Les transformations dans la société chrétienne au IV siècle, Bruxelles, 1983 (Bibliothèque de la Revue d'Histoire ecclésiastique, fasc. 67), p. 266 i ss.; Id., *Roma Christiana*, I, pp. 134 i ss. i 645 i ss.

17. ROUCHE, M., «La matricule des pauvres, évolution d'une institution de charité du Bas-Empire jusqu'à la fin du Haut Moyen Age», *Études sur l'histoire de la Pauvreté*, I, Paris, 1974, p. 83 i ss.

18. MARROU, H.I., *Nouvelle histoire de l'Église*, I, Paris, 1963, p. 368 i ss.

19. RUGGINI, L., «Economia e società nell' «Italia annonaria», *Rapporti fra agricoltura e commercio dal IV al VI secolo d.C.*, Milà, 1961.

20. PIETRI, CH., ob. cit., p. 268.

21. Ibid., p. 269.

Cromaci d'Aquileia, p.e.²² La vella *liberalitas* o *largitas* pagana amb Màxim de Torí tindrà un autèntic sentit cristià i els pobres en són els veritables i únics destinataris.

Pietri ha assenyalat perfectament el pas de la posició imperial al sentit cristià de les donacions. La protecció als indigents —sobretot orfes i vídues— és ben palesa en la legislació romana i el *favor alimentorum* apareix en el Digest des de Valentinià (227±)²³ dedicat a *pupilli, viduae, morbo fatigati, debiles*, etc. Aquests termes socials existeixen ben clarament en la literatura oficial pagana entre els de *pauperes et egentis* o *pauperes et positi in necessitate*.

La literatura apològica cristiana vella —Pietri ho analitza bé— contraposa els dos termes de rics i pobres. Sembla que una pre-lluïta de classes ja s'estableix en aquest punt, sobretot amb un cert antagonisme per l'àrea social en la qual —en el Baix Imperi— s'ha concentrat la riquesa, és a dir, en l'estament aristocràtic dels grans *possessores* agrícoles, propietaris —o administratius imperials— dels *fundi* agraris. Antagonismes, d'altra banda, que expliquen les revoltes dels bagaudes,²⁴ pagesos pobres, esclaus, soldats, etc. El valor social de la revolta ha estat ben assenyalat pels seus historiadors i correspon precisament a aquestes dues categories que polaritzen la societat romana baix imperial: el ric que en moments de crisi accentua els seus béns i el pobre que cada vegada n'és més.

Però aquests problemes no ens afecten més que d'una manera general quan tractem d'avaluar els dipòsits d'àmfores —i de magatzem de vi o d'oli— en l'àmbit arquitectònic de la basilica de Fornells.

Més interessant —o millor— més a prop per al nostre conjunt és el fet de la distribució concreta

de productes alimentaris fets per l'església a partir dels seus centres arquitectònics i que durarà tota l'Edat Mitjana. Essent, encara, un motiu ben conegut literàriament a mans de les comunitats monacals.

Les notícies històriques són moltes i molt variades. N'escollim una, ben concreta, que es troba en Gregori de Tours²⁵ quan, en el relat de la vida de Sant Martí de Tours, explica la mort violenta d'Eberulf, acusat de la mort del seu amo Xilperic, que s'havia refugiat a la basilica de Sant Martí. En un moment del relat es diu: «alguns pobres matriculats (o inscrits censats a la matrícula) i altres pobres intenten, després del crim, derruir el sostre de la nau».

L'interès d'aquest text per a nosaltres és doble. En primer lloc que els pobres se sumen a una revolta lligant el fet amb els fenòmens citats d'antagonisme ric-pobre, bagaudes, etc., ja aduït; en tot cas ajuden i col·laboren a la destrucció del temple.

I, en segon lloc, la notícia concreta del fenomen de *matricules*, és a dir, de registre escrit, llistats establerts de beneficiaris de les donacions d'almoïna; conceptes, el d'*elemosina* o *miserecordia*, ja explícits en Màxim de Torí.²⁶

Existeix, per tant, un autèntic cens de pobres beneficiaris de les donacions —en espècie— dels organismes eclesiàstics, ja siguin episcopals o simplement monacals. Es tracta d'una institució ben estudiada i coneguda. Els treballs de Rouche²⁷ segueixen la seva pràctica fins a les acaballes de l'alta Edat Mitjana.

Caldria fer un recull de tota la documentació literària de l'occident mediterrani i de la vella Hispània romana que podria donar més validesa a la hipòtesi que ens atrevim a presentar per interpretar el perquè del dipòsit de Fornells. Tinc plena consciència que no faig altra cosa que un intent de lligar el celler de Fornells amb un dels aspectes de la distribució dels béns de producció agrària —entre els quals hi ha l'oli i el vi— durant el Baix Imperi a l'occident de la Mediterrània. L'existència d'atuells de mesures diferents i relacionades entre elles i l'aparició d'embutis per traspasar líquids suggereixen aquesta

22. Ibid., p. 281, n. 49 remet a les obres de H. PETRÉ, *Caritas. étude sur le vocabulaire latin de la charité chrétienne*, Lovaina, 1948, pp. 197-270. Lactanci i Ambrosi empen en el terme *humanitas*; Pelagi i Màxim de Torí parlen d'*operae misericordiae*; Cromaci diu *opus justitiae* (Tract., XXVI, 4, 2, ed. Étaix, p. 321).

23. Ibid., p. 287.

24. THOMSON, E.A., «*Revueltas campesinas en la Galia e Hispania*» *Conflictos y estructuras sociales en la Hispania Antigua*, Akal, Barcelona, 1977, p. 61 i ss.

25. GREGORI DE TOURS, *Historia Francorum*, VII, 29.

26. Supra, n. 22.

27. ROUCHE, M., art. cit.

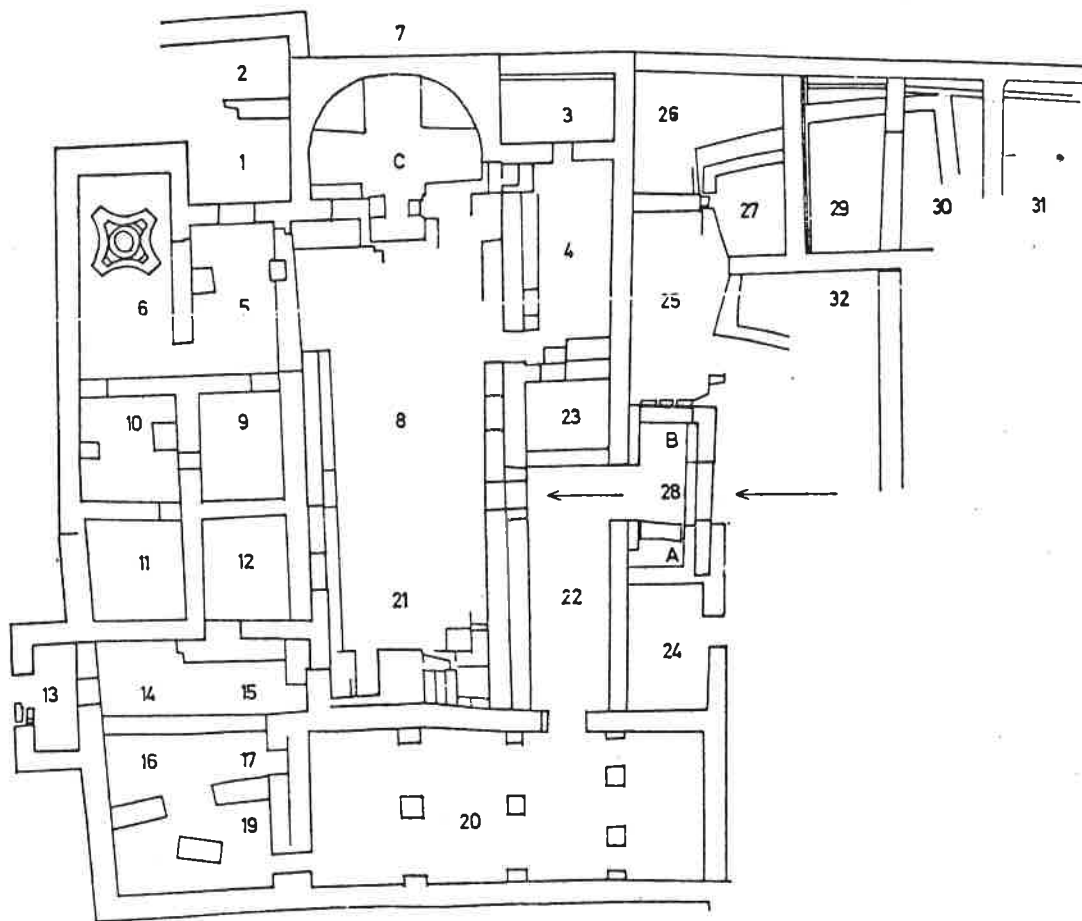

Fig. 1. Planta de l'excavació del conjunt de Fornells. L'àmbit celler és el núm. 20.

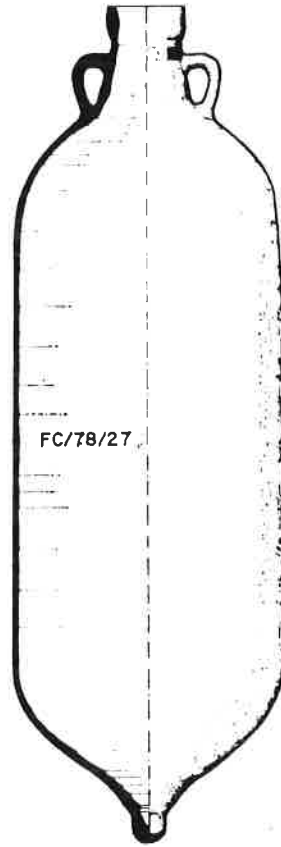
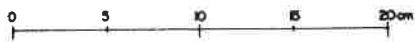
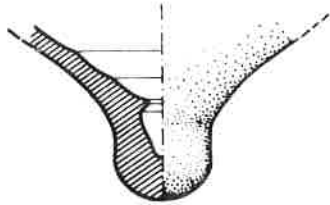
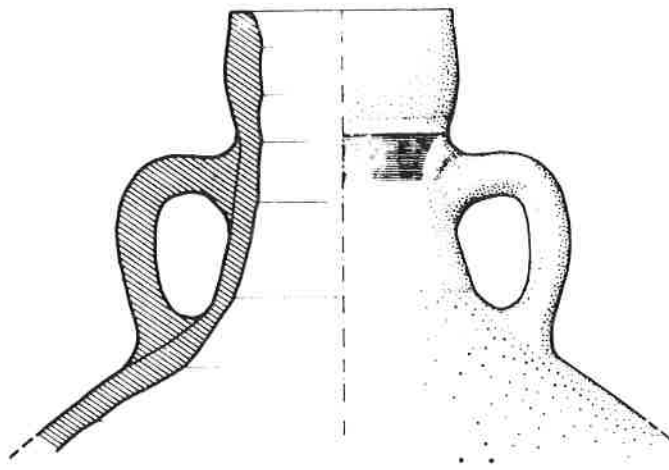

Fig. 2. Àmfores de l'àmbit 20, del jaciment de Fornells.

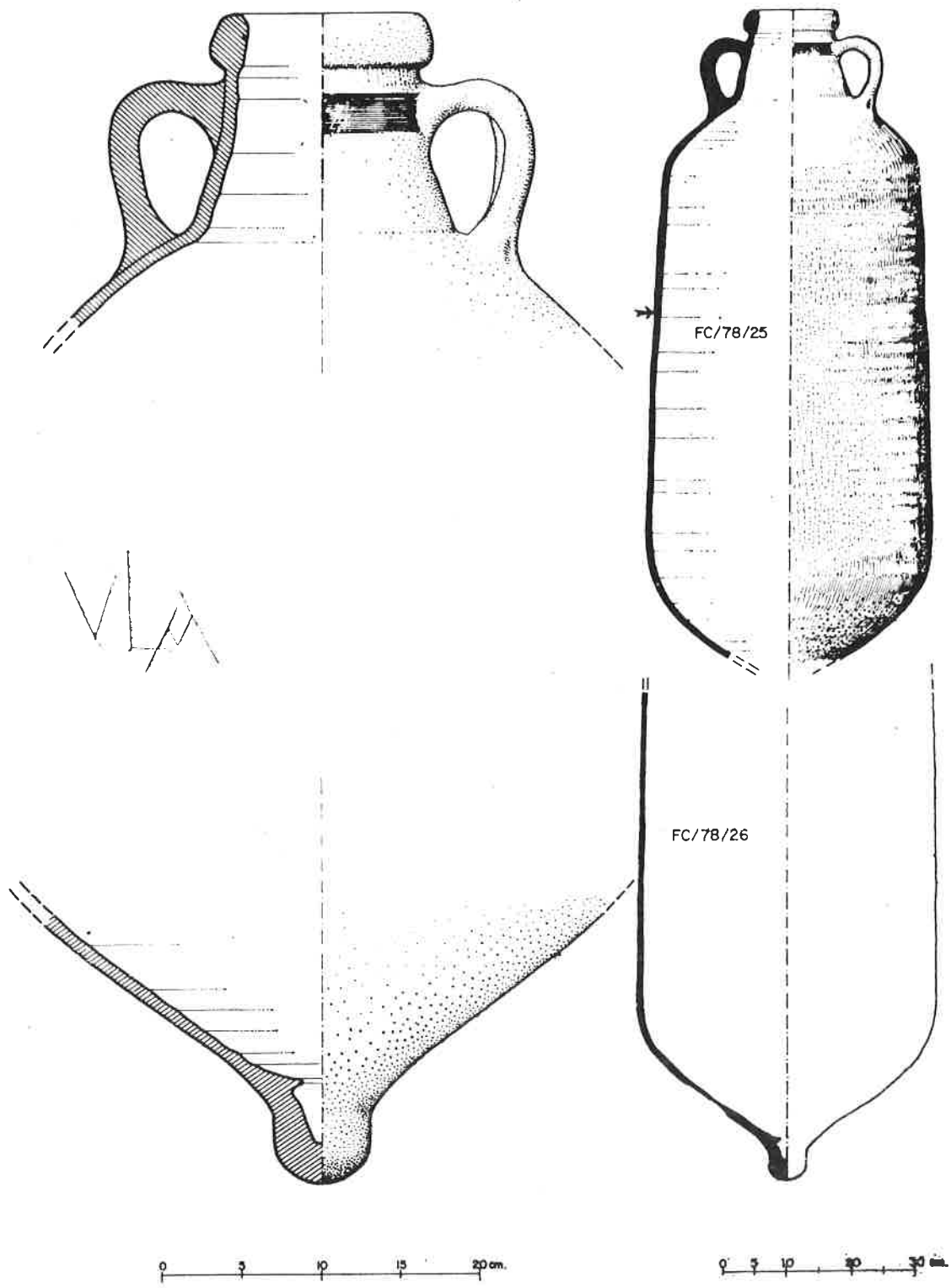

Fig. 3. Àmfores de l'àmbit 20, del jaciment de Fornells.

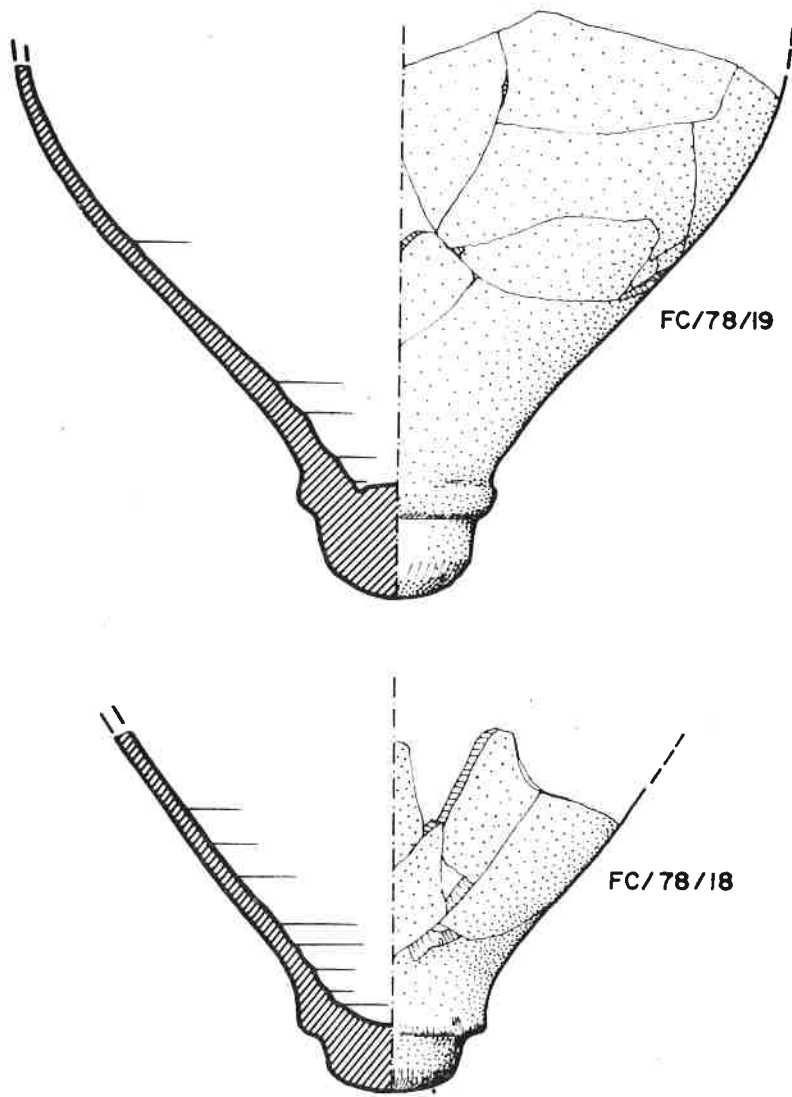

Fig. 4. Peus d'àmfores de l'àmbit 20 de Fornells.

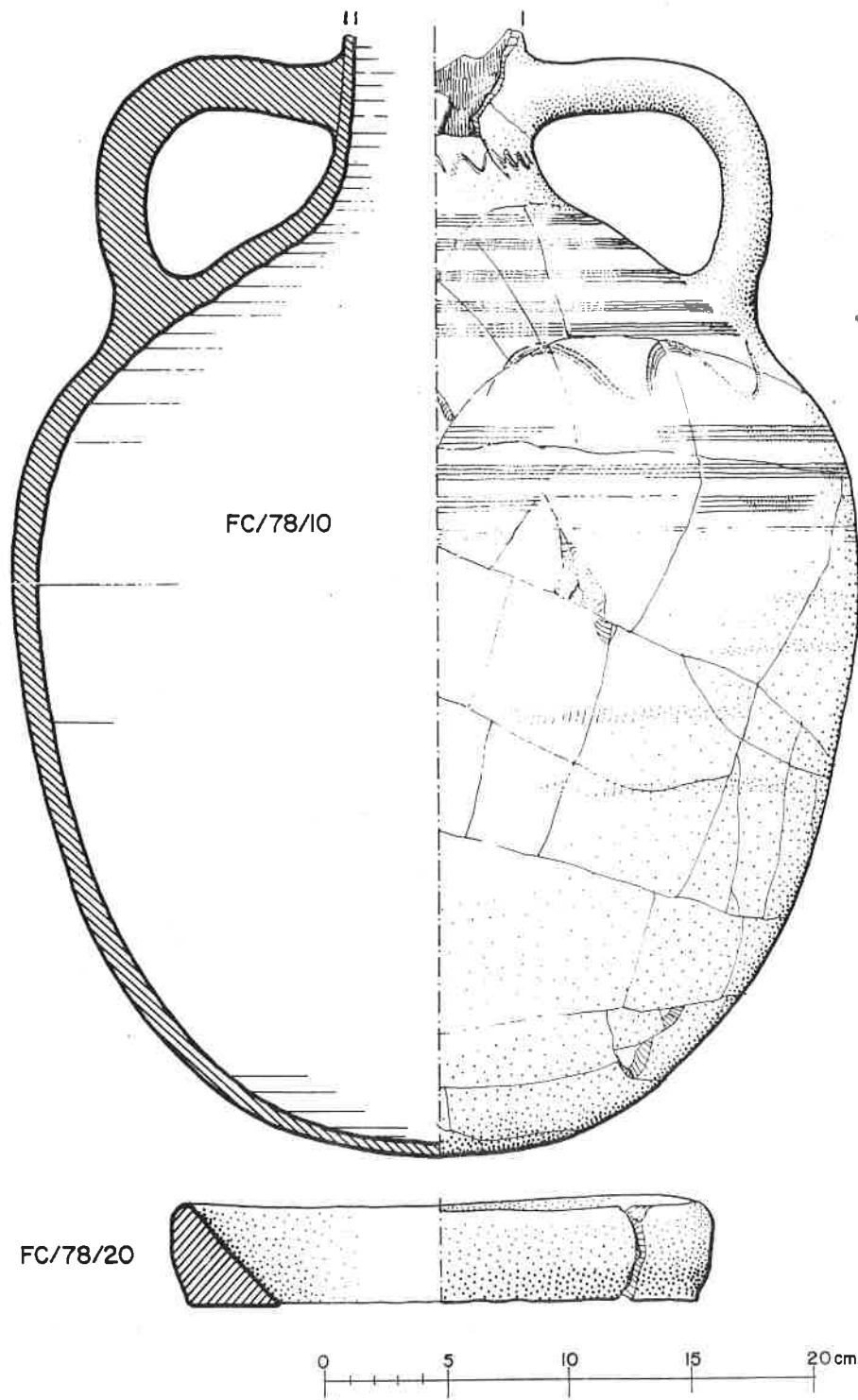

Fig. 5. Vas ovoide de boca tancada, àmbit 20 de Fornells.

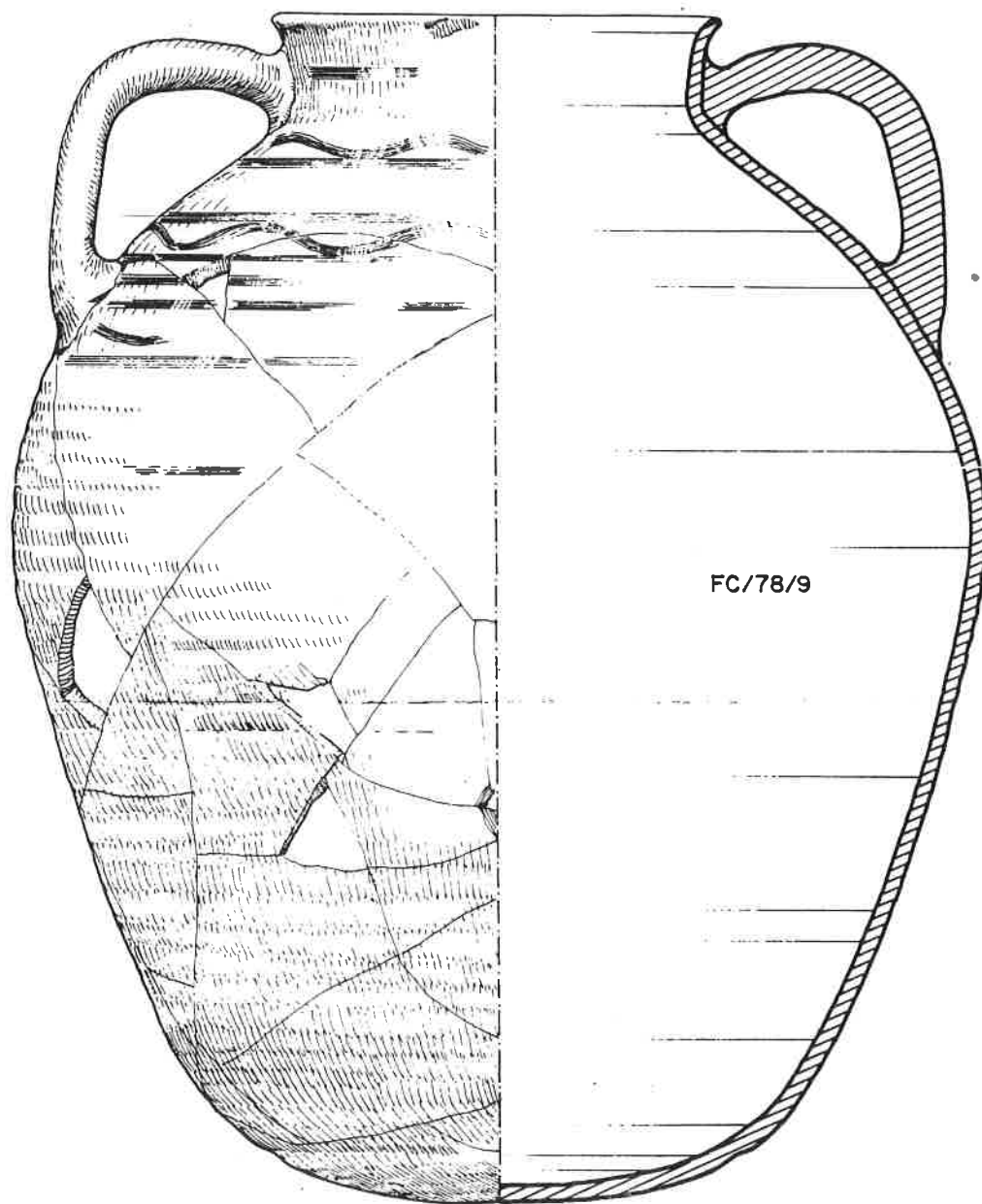

Fig. 6. Vas ovoide de boca tancada, àmbit 20 de Fornells.

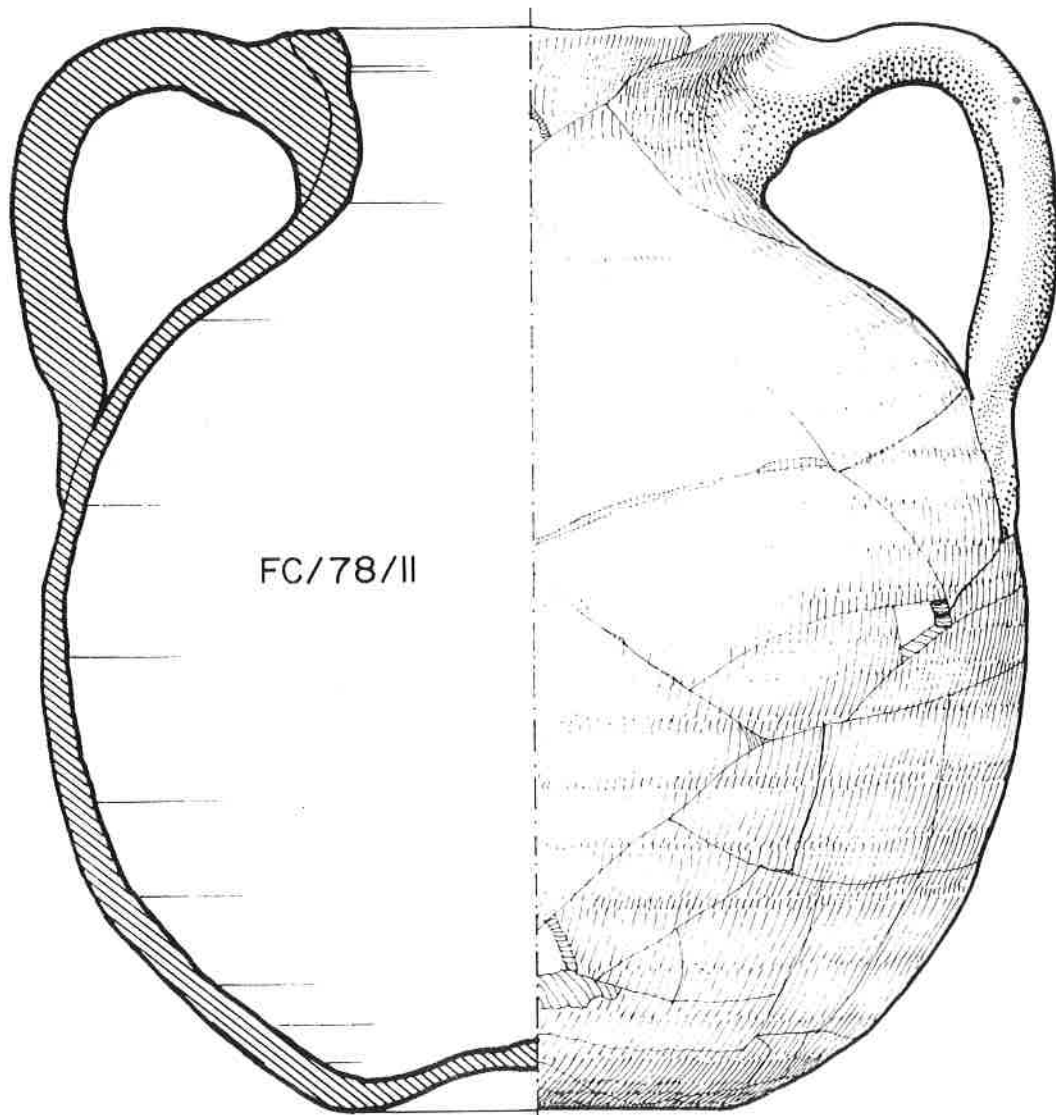
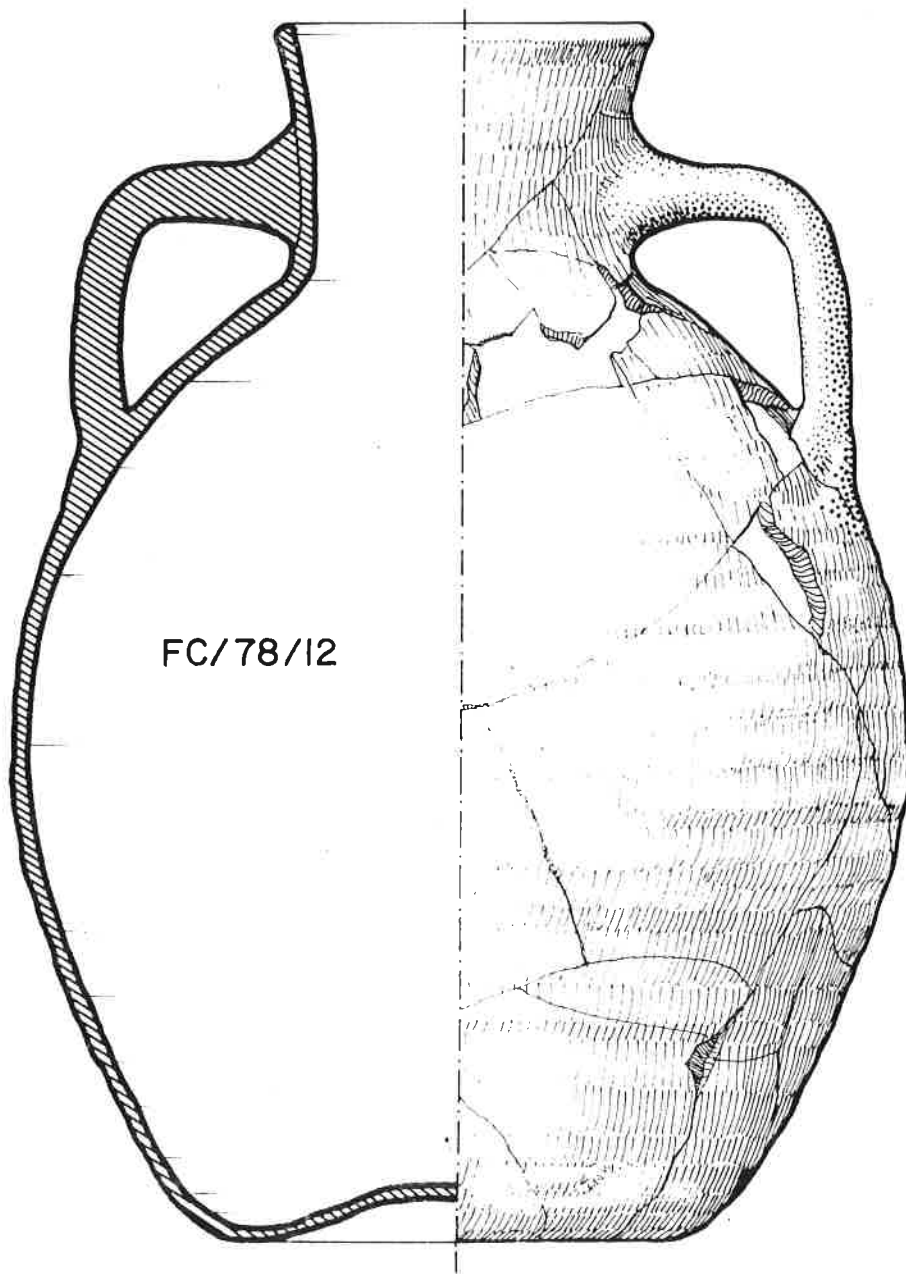

Fig. 7. Vas ovoide de boca tancada, àmbit 20 de Fornells.

FC/78/12

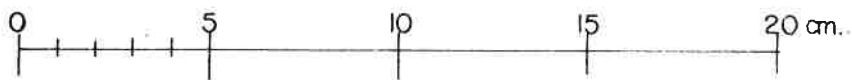

Fig. 8. Vas ovoide de boca tancada, àmbit 20 de Fornells.

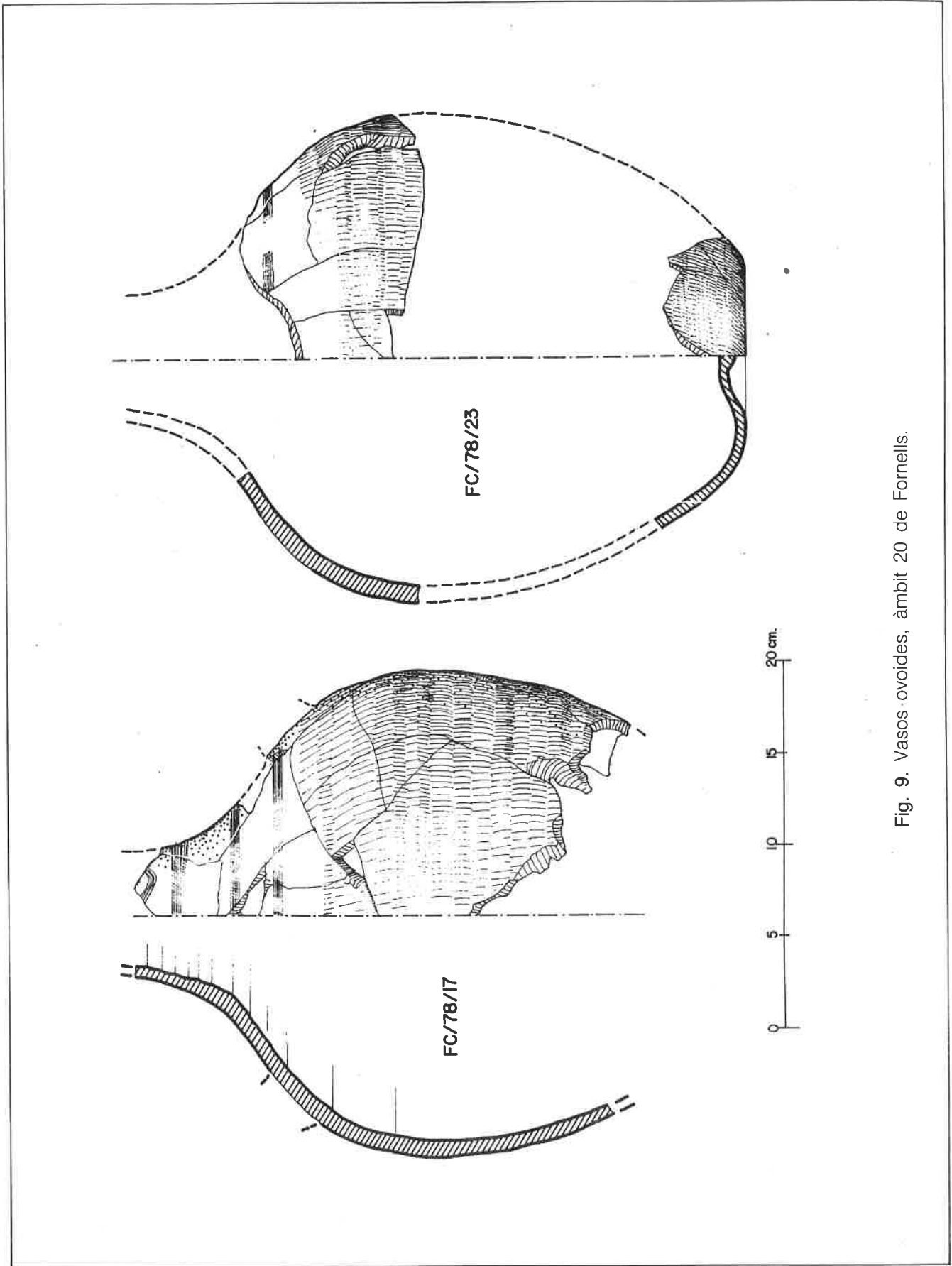

Fig. 9. Vasos ovoides, àmbit 20 de Fornells.

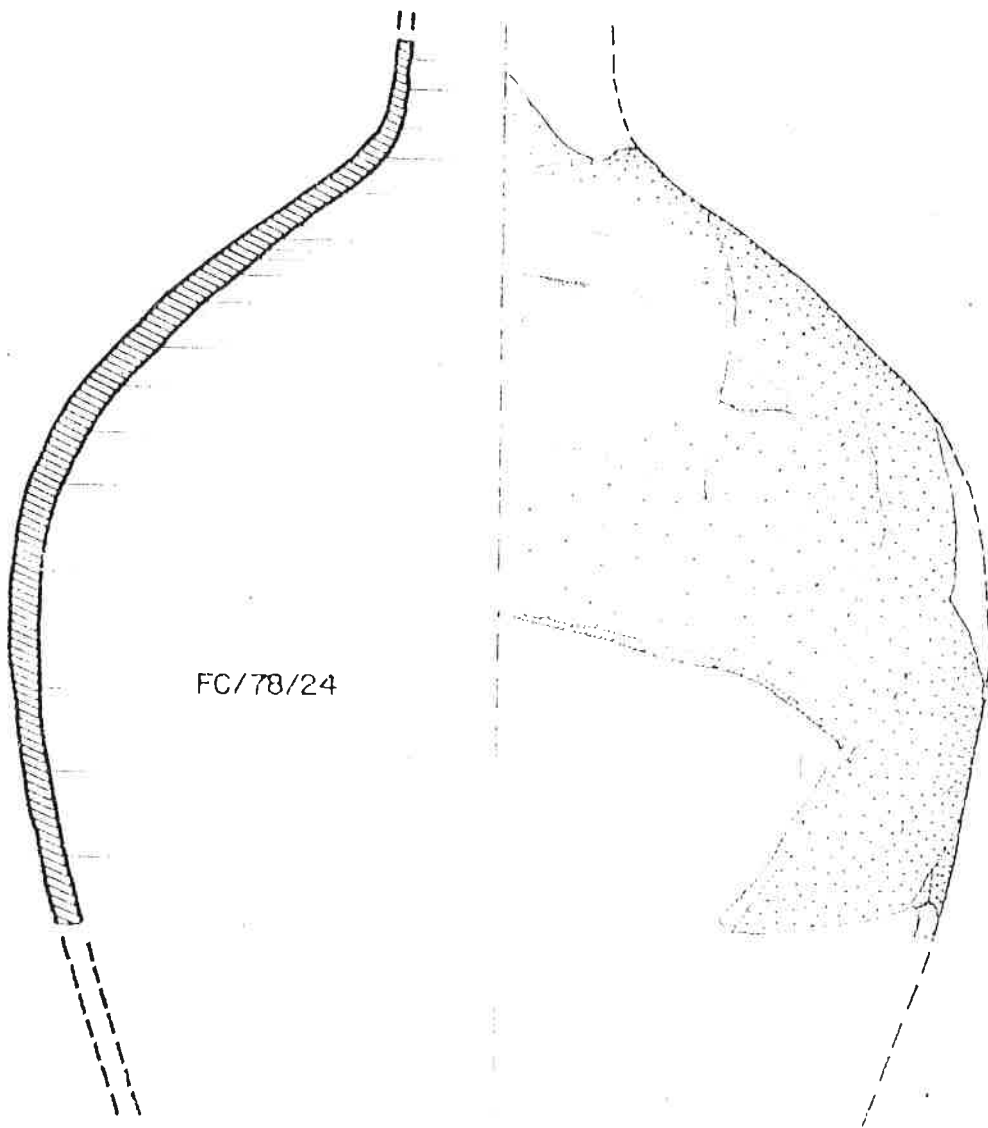
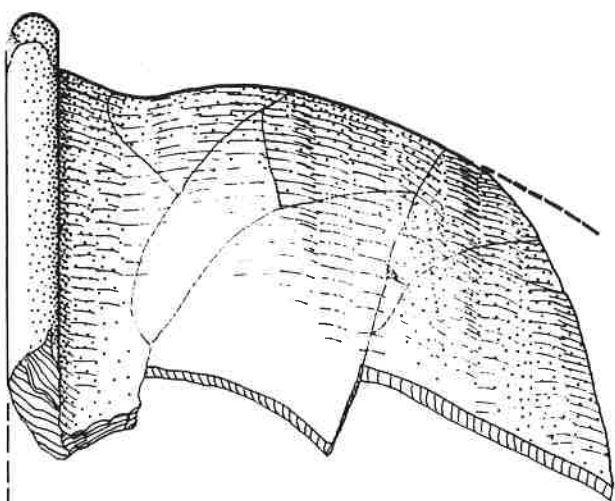
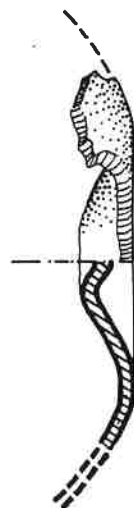
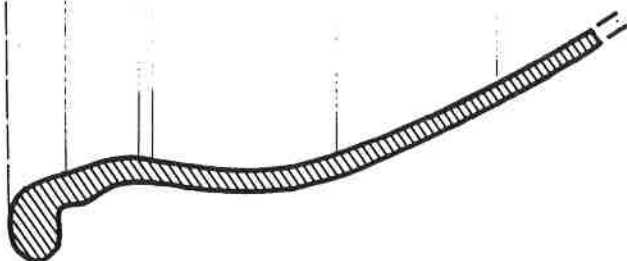

Fig. 10. Vas ovoide, àmbit 20 de Fornells.

FC/78/21

FC/78/22

Fig. 11. Vas de boca ampla i oberta, àmbit 20 de Fornells.

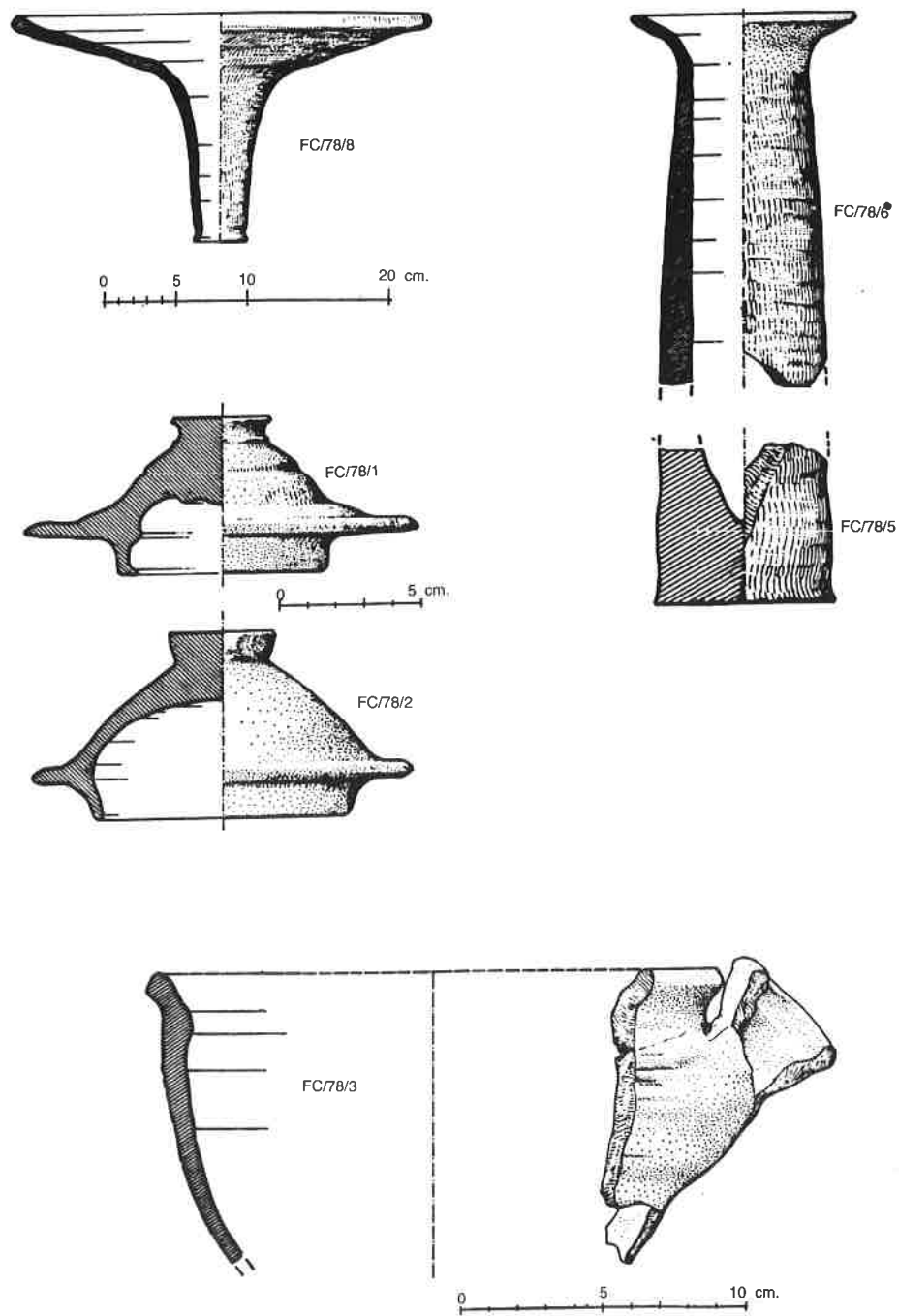

Fig. 12. Embut, tapadores i vas amb vessador de l'àmbit 20 del jaciment de Fornells.

i altres possibilitats que he apuntat més amunt.

Malauradament de l'*status* social del poblament romà cristianitzat a les Illes no en tenim cap altre document que la carta del bisbe Sever de Menorca²⁸ o la lletra núm. 11 de Concenci a Augustí.²⁹ Però ambdós —de principis del segle V— només tenen una preocupació apologètica enfront de les confessions no catòliques i formulen, només, una voluntat d'unificació i predomini catòlic oposant-se a jueus i priscil·lianistes, cap a una unitat que doni tota la força social al cristianisme oficial des de Teodosi. En el fons és un corrent lògic després dels edictes teodosians i del triomf de l'ortodòxia imposat per Ambrós de Milà i concretament per l'emperador.

Tampoc no sabem, per a les illes, del possible dualisme *possessores-pauperes* (o bé *positi in necessitate*); o, en termes legals, *honestiores-humiliores*. Ni tan sols coneixem l'existència concreta dels *fundi* aristocràtics, encara que la carta de Sever en fa esment a Mallorca.

El dubte que ens queda ben palès i constant és si a Menorca fou precisa una institució de donacions d'àliments en el segle V i següents, la qual cosa donaria validesa o desmentiria la hipòtesi que donem amb totes les reserves possibles.

Repeteixo de nou la possibilitat del sentit invers de les donacions —delmes, en la literatura medieval— a l'església per part dels fidels. Però l'aspecte de donacions a l'església i no de l'església no el tractem perquè la seva vigència és, fonamentalment, d'estructura rural i medieval, bàsicament en comunitats agràries. El problema, però, queda obert. És possible que el celler d'àmfores de Fornells no tingués altra finalitat que un simple dipòsit dels eclesiàstics sense cap mena d'altra vinculació a l'hàbitat de mercaders al qual serveix la basílica que hem excavat. No excloem, però, l'anàlisi d'altres interpretacions. Les restes ceràmiques i el lloc i l'estructura arquitectònica del celler no donen pas altres elements de judici: es tracta evident-

ment d'un petit port de mercaders més o menys important, fins i tot demogràficament, que altres nuclis paral·lels a la mateixa illa de Menorca com el conjunt ja citat de Sanitja, a la mateixa costa nord de l'illa.

---

28. SEVER DE MENORCA, *Epistula ad omnem Ecclesiam de uirtutibus in Minoricensi insula factis per reliquias Sancti Stephani*, PL, 20, cols. 731-746.

29. CONSENCI, *Epistoles*, ed. de J. Divjak, *Santi Aureli Augustini Opera. Epistolae ex duobus codicibus nuper in lucem prolatae*, CSEL, n. 88, Viena, 1981, pp. 51-80.

President de sessió:
María José Pena

Francesc Tarrats. Celebro sincerament aquesta suggeridora ponència que ens acaba de presentar el Dr. Palol. És per això que, malgrat la meua condició de llec en relació a aquesta època, m'atreveixo a fer algunes insinuacions, incidint una mica també en aquelles «piruetes» —sense les quals sovint no s'arribarien a plantejar i consolidar tot un seguit d'hipòtesis— a les quals s'ha referit el ponent. Jo em pregunto si aquestes «piruetes» no seria possible establir-les en sentit contrari al que vostè ha fet. Vostè ha relacionat aquestes instal·lacions amb la prestació de l'anonna; jo em pregunto si no podria ser a l'inrevés, si no es podrien posar en relació amb una prestació del delma eclesiàstic, és a dir, de la comunitat vers al clergat, de manera que aquestes instal·lacions no fossin un centre de distribució sinó un centre receptor de les donacions de la comunitat. O potser, no anant ja a un extrem tan oposat, preguntar —i no sé si hi ha precedents per aquesta època— si no podria tractar-se d'unes instal·lacions —de les quals només coneixem de moment una part— destinades a donar un servei a la comunitat, supervisades i organitzades, però, pel clergat.

Pere de Palol. Bé, és evident que els camins, com he dit, són en dos sentits: en sentit d'anada i en sentit de tornada. Jo he dit que podia haver-hi una certa correlació o una certa substitució en un moment determinat, d'una anonna, això és una hipòtesi que s'ha llançat, i no hi estic massa d'acord, jo crec més aviat que són donatius eclesiàstics com els que ens ha citat Mazona i d'altres personatges de l'església, sobretot pensant en el paper important que té l'església substituïnt en un moment des del segle IV, però sobretot a la segona meitat del V i del VI, l'administració imperial, amb la creació de les ciutats episcopals i el gran paper que té el bisbe en les seves estructures. Bé, això evidentment no descara en absolut que puguin ésser dipòsits de delmes. Ara bé, en el cas concret de Fornells, no ho crec, perquè es tracta d'una zona que no produeix, que no pot produir, sinó que importa i la població és de mercaders.

Com a tots els ports sempre hi ha indigents, això existeix des del món antic, des de les ciutats marítimes, des d'Alexandria fins a les que vulquem: el nombre d'indigents en una ciutat portuària és sempre important. El suggeriment ve de tota aquesta estructura lligada a un port i a una comunitat de mercaders i naturalment al fet del tancament del dipòsit. He pensat si el celler podria ésser per a ús litúrgic, però em sembla que és excessiu només per a una finalitat litúrgica; el celler és molt gros. També havien pensat que fos un celler monacal, però l'estructura d'hàbitat que tenim al voltant no és monacal; és una estructura profana, amb les seves

cases, etc. i no hi ha monjos.

Evidentment per Fornells, la interpretació més acostada a la realitat arqueològica, és la que jo he donat, ara. De cap manera voldria descartar les altres, és a dir, era una «pirueta» i les «piruetes» les podem fer del dret, o es poden fer del revés, no?, és a dir, el suggeriment dels Sr. Tarrats és interessant, i jo desitjaria que les troballes noves, ens ho confirmessin o ens ho desmentissin.

Jo he llançat aquí una hipòtesi que si demà no és vàlida, doncs què hi farem?, en buscarem una altra.